

- ¹Мазепа І. Підстави нашого відродження. [Б.м.], 1949. – Ч.2. – С.58 – 70.
- ²Pelenski J. V.Lyrunskij and the Problem of the Elite // Harvard Ukrainian Studies. – V. IX. – 1985. – P.326 – 341; Білас Л. Краків, Женева та філіація “Кричевського”. До родовідної мислення Липинського // Липинський В. Твори. – Т.2. – Філадельфія, 1980. – С. VII – ХСVIII; Ісаїв В. Політична соціологія В.Липинського // Сучасність. – 1984. – №6. – С.81 – 95.
- ³Потульніцький В. Нариси з історії української політології. – К., 1994 та ін.
- ⁴Трощинський В. Українська міжвоєнна еміграція. – К., 1993.
- ⁵Липинський В. Листи до братів хліборобів. – Відень, 1926. – С. XLVII.
- ⁶Там само. – С.19.
- ⁷Липинський В. Вступне слово // Збірник хліборобської України.Рік 1931. – Прага, 1931. – С.4.
- ⁸Липинський В. Листи... – С.XVII.
- ⁹Липинський В. Покликання варягів чи організація хліборобів // Листи ... – С.473.
- ¹⁰Липинський В. Листи... – С.XIII.
- ¹¹Там само. – С.4.
- ¹²Липинський В. Покликання варягів... – С.508.
- ¹³Липинський В. Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 16/29 квітня 1918 року. // Сучасність. – 1992. – №6 – С.65.

- ¹⁴Ортега-і-Гассет Х. Безхребетна Іспанія // Вибрані твори. – К., 1994. – С.171.
- ¹⁵Там само. – С.145.
- ¹⁶Там само. – С.149.
- ¹⁷Там само. – С.172.
- ¹⁸Його ж. Бунт мас // Вибрані твори. – С.88.
- ¹⁹Там само. – С.89.
- ²⁰Муссоліні Б. Доктрина фашизму. – Львів, 1937.– С.9 – 10.
- ²¹Там само. – С.10.
- ²²Там само. – С.14.
- ²³Там само. – С.11.
- ²⁴Там само. – С.30.
- ²⁵Гітлер А. Моя боротьба. – М.,1992. – С.81.
- ²⁶Там само. – С.208.
- ²⁷Там само. – С.327.
- ²⁸Там само. – С.240.
- ²⁹Расистська ідеологія Гітлера йде або від “аріософських” доктрин ХІХ – поч.ХХ ст., або від антропосоціології А. де Гобіно та Г.С.Чемберлена та від ідей Р.Вагнера, великого композитора та “пророка відродження німецької раси” (за: Поляков Л. Арийский миф. Исследование истоков расизма. – СПб.,1996. – С.116).

Віктор ВЕРГУНОВ, Олег САЙКО, Олена МИХАЙЛЮК

Київ

ДОСЛІДНІ УСТАНОВИ ПОЛТАВЩИНИ ПОЧАТКУ ХХ ст. ПРИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ШКОЛАХ

З давніх давен Україна славилася сільсько-господарською продукцією і тому питання розвитку науки про сільське господарство завжди були актуальні. Досягнення фундаментальних наук у ХІХ ст. сприяли успішному проведенню синтетичних досліджень у галузі сільського господарства на дослідних полях і станціях.

Основним недоліком дослідної справи того часу було спорадичне, несистематичне розміщення дослідних установ на території України. Виникали вони за випадковою ініціативою різних громадських закладів і окремих осіб, а розміщення їх обумовлювалося незапланованим надходженням у розпорядження дослідних полів подарованих

ділянок землі або наданих у безкоштовне користування.

На початку ХХ ст. на території Полтавщини існувала мережа дослідних установ, діяльність яких була вагомим внеском у подальший розвиток сільського господарства. Більшість із них виникали в умовах браку коштів, деякі засновувалися при сільськогосподарських школах. Діяльність останніх сприяла не лише розвиткові дослідної справи, а й поширенню сільськогосподарських знань серед населення. Подібними установами Полтавської губернії були Золотоніське та Андріївське дослідні поля.

Золотоніське дослідне поле виникло за ініціативою Золотоніського повітового земства в 1898 р. на землі Золотоніської сільсько-

господарської школи, розміщеної в 4 верстах від м.Золотоноші та в 7 верстах від залізничної станції. Площа дослідного поля до 1903 р. становила 15 десятин. 1820 кв. сажнів, а з 1903 р., коли поле було перенесене на інше місце, площа його скоротилася до 9 десятин 370 кв. сажнів. Рельєф поля досить рівний, з кількома незначними западинами – “блюдцями”. Грунт – легкий супіщаний долинний чорнозем.

Засноване поле було головним чином на кошти повітового земства (1140 крб.) за незначною допомогою департаменту землеробства, якої вистачило на будівництво вагового будиночка.

До 1903 р. поле утримувалося виключно на кошти повітового земства, а з 1903 р. до 1911 р., завдяки розширенню його діяльності, в його утриманні брали участь Полтавське губернське земство (600 крб. щорічно) і департамент землеробства (450 крб. щорічно)¹.

У 1911р. після організації у Полтавській губернії планомірної мережі дослідних полів, губернське земство припинило виділення коштів на утримання Золотоніського дослідного поля, оскільки воно, внаслідок нетиповості ґрунтів, не складало необхідну ланку мережі дослідних установ Полтавської губернії. З припиненням фінансування губернським земством Золотоніське дослідне поле перестало отримувати допомогу і від департаменту землеробства, тож утримувалося виключно на кошти школи².

Дослідне поле, перебуваючи при школі, оброблялося службовцями і учнями школи, а з іншого боку, забезпечувалося робочою худобою, насінням, машинами і знаряддями, тому його утримання було дешевим. Протягом семи років (з 1899 до 1906 рр.) на його утримання було витрачено 5250 крб. 70 коп., що становило в середньому 656 крб. 34 коп. щорічно.

Метою роботи на дослідному полі було: з'ясувати за допомогою польових дослідів актуальні питання землеробства та розробки задля правильних способів ведення польового господарства.

Керував дослідним полем і складав програму дослідів керівник школи, а спостерігав за польовими роботами один з учителів спеціальних предметів. За свою працю вони отримували щорічно по 300 крб. Тимчасові співробітники та практиканти на Золотоніське поле не приймалися.

Із 1898 р. до 1900 р. дослідним полем керував С.Ф.Анцибор, а з 1900 по 1906 рр.

включно – М.Д.Семенов. Серед учителів школи польовими роботами займалися: в 1898 р. Т.М.Квітка, в 1899 р. – А.П.Модестов, у 1900 р. – П.О.Гужовський, в 1901–1904 рр. С.О.Воблієв і в 1905–1906 рр. П.Ф.Любочка³.

За досліджуваний період було розроблено дві програми робіт дослідного поля. Автором першої, введеної з моменту відкриття поля, був С.Ф.Анцибор. Другу програму, за якою установа працювала з 1903 року, розробив М.Д.Семенов.

На Золотоніському дослідному полі вивчалися такі питання: вплив глибини оранки, термінів та густоти сівби на врожайність озимого жита і вівса; вплив боронування зяблевої оранки на продуктивність вівса і бобових; значення способів сівби цих культур. Крім того, проводилися досліді по вивченню впливу добрив на врожай озимої пшениці, просапних та ярих культур; випробовувалися на урожайність однорічні трави (могар, вика, могар з викою, вико-вівсяна суміш) і різні сорти проса, льону, жита, вівса.

Із 1903 року, коли виникла необхідність перенесення дослідного поля на іншу ділянку, ближчу до садиби і рівнішу за рельєфом, була введена нова програма дослідів і запроваджені нові види сівозмін. У цей період проводилися спостереження за впливом різних парів (чорного, раннього, зеленого, зайнятого, удобреного навесні, удобреного влітку) на врожай зерна озимого жита і вівса; вивчався вплив різної густоти сівби вівса, врожайні якості різних сортів озимої пшениці і картоплі, час сівби озимої пшениці; порівнювалася урожайність кукурудзи, сорго, вики з вівсом, могоару на сіно і зелений корм; досліджувався вплив різної кількості перегною на врожайність озимої пшениці, кормових буряків; проводилися досліді обліку урожайності багаторічних трав – костриці безостої, еспарцету, люцерни і конюшини червоної з тимофіївкою, порівнювалися сорти проса. Крім цього, на запільних ділянках проводили досліді з мінеральними добривами, посівами нових рослин тощо⁴.

Як програма, так і результати дослідів виходили окремими виданнями, містилися у звітах школи, доповідалися на земських зборах та на засіданнях місцевих сільськогосподарських товариств.

Нині існує Золотоніська сортодільниця, яка проводить досліді з питань вирощування нових сортів озимої пшениці.

Подібно до Золотоніського виникло й Андріївське дослідне поле. Воно було відкрите в 1902 р. Кобеляцьким повітовим земством при Андріївській сільськогосподарській школі, в Кобеляцькому повіті Полтавської губернії, в 60 верстах від м.Полтави.

Кошти на відкриття дослідного поля були виділені департаментом землеробства, Кобеляцьким повітовим земством з 1902 року, губернським земством із 1905 р. Земельну ділянку під дослідне поле площею 7 десятин безкоштовно надано Кобеляцьким земством, будівництво помешкання для службовців обійшлося у 5000 крб.; дослідне поле користувалося інвентарем та необхідними приміщеннями школи. Усі одноразові витрати здійснювалися за рахунок школи⁵.

Річний бюджет дослідної установи становив близько 1800 крб.; з них від департаменту землеробства – 750 крб., Полтавського губернського земства – 250 крб. і від продажу продукції дослідного поля – приблизно 600 крб. Усі прибутки дослідного поля витрачалися на його утримання⁶.

Постійний науковий персонал складався із завідувача полем та його помічника. Тимчасові співробітники та практиканти не запрошувалися. Нижчий персонал складався з прикажчика та учнів старших класів Андріївської сільськогосподарської школи.

Власної лабораторії на полі не було, аналізи насіння та визначення вологості ґрунтів проводилися у шкільній лабораторії. Персонал дослідного поля користувався шкільною бібліотекою та читальнею.

Андріївське дослідне поле ставило перед собою завдання: по-перше, вирішувати питання практичного характеру, результати яких можна було б застосовувати у господарствах даного району, що характеризувався найменшою кількістю опадів у Полтавській губернії; по-друге, результати дослідів були незамінним матеріалом при викладанні землеробства, оскільки давали можливість ілюструвати господарські, економічні та природні умови даного регіону.

Кількість землі під дослідним полем становила 13 десятин 1834 кв. сажнів; з рельєфом рівний; ґрунт – чорнозем на лесі.

Програма робіт дослідного поля змінювалася кілька разів.

У 1902 – 1903 рр. усі питання, які вивчалися на Андріївському дослідному полі охоплювали дві сівозміни. Основними з них були: вивчення оптимальної глибини оранки під ярі культури та дослідження урожайності люцерни і просапних культур. Окрім цього, в 1903 р. на окремих ділянках вивчався вплив мінеральних добрив на урожайність ярої пшениці, цукрових буряків і картоплі.

У 1904, 1906 і 1907 роках було запроваджено три сівозміни. В цей період вивчалися: ефективність удобрення перегноем, способи сівби, урожайність однорічних трав, квасолі, кабачків, картоплі, кукурудзи, проса, буряків, вики, ярої пшениці, вплив різних попередників на яру пшеницю. Окрім того, ставилися досліди з притіненням ґрунту, з мінеральними добривами і сортами рослин.

У 1909 – 1911 рр. всі дослідження проводилися у двох трипільних, двох чотиріпільних і одній восьмипільній сівозмінах.

До програми робіт були включені такі питання: вивчення впливу кількості органічних добрив на озимі і слідуючу за ними яру пшеницю; вибір при чотиріпільній сівозміні проміжних просапних, що позитивно впливають на врожайність ярої пшениці, та однорічних трав, які дають найбільший урожай сіна і найкраще впливають на наступний урожай зерна ярової пшениці; вибір виду парового поля; випробування посіву багаторічних трав⁶. Ці 5 завдань були основними. Крім них, у 1909 році вивчався вплив густоти сівби ярової пшениці на її урожайність та випробувалися сорти ячменю, ярової та озимої пшениці, вівса, буряків, кукурудзи, проса і могогару.

Отже, згадані дослідні поля виникли на невеликі кошти і розміщувалися на незначних земельних ділянках при сільськогосподарських школах. При усьому бажанні їх персоналу вони не могли широко розвивати свою роботу, хоча на деякі питання давали більш-менш цінні відповіді. Дослідна робота цих установ, хоч і проводилася за розробленою для них програмою, але більше стосувалася перевірки застосування результатів дослідів Полтавського поля в умовах того району, де розміщувалося це поле.

¹Гриб Н.И., Чуйко В.К. Полтавская сельскохозяйственная опытная станция им. Н.И.Вавилова. – К.: Либідь, 1991. – С.4.

²Овсянников Б.А. Свод работ по 1911 год включительно четырех опытных полей Полтавской губернии: Золотоношского, Андреевского, Роменского и Прилукского /Под ред. С.Ф.Третьякова. – Полтава, 1914. – С.11.

³Пшеничный Н.И. Сельскохозяйственное опытное дело в России и на Украине от его зарождения до

Великой Октябрьской социалистической революции: /Автореф. дис... докт. с.-х. наук. – К., 1964. – С.3 – 4.

⁴Там само. – С.3 – 4.

⁵Гриб Н.И., Чуйко В.К. Полтавская сельскохозяйственная опытная станция им. Н.И. Вавилова. – С.4.

⁶Кириченко И. Отчет Андреевского Опытного Поля Кобелякского Уездного Земства за 1909 год. – Кобеляки, 1910. – С.3.

Олеся ОСТАПЕНКО

Київ

НАУКОВА СПАДЩИНА ПАВЛА ЧУБИНСЬКОГО: ВИВЧЕННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ

Сьогодні з імені Павла Чубинського – автора нашого національного гімну “Ще не вмерла Україна” зняті усі заборони, накладені ще царськими, а пізніше й радянськими, цензорами. Однак, на превеликий жаль, він залишається маловідомим широкому загалові.

Досі немає фундаментального дослідження усієї його багатющої творчої спадщини, з’являються зазвичай лише окремі розрізнені “ювілейні” публікації у часописах. Досі не втілена ідея здійснення фольклорно-етнографічного дослідження місць, пов’язаних з діяльністю П.Чубинського. Мріється й про відбудову меморіальних пам’яток, створення музею видатного етнографа.

160 років від дня народження талановитого етнографа і фольклориста, юриста, соціолога й поета Павла Платоновича Чубинського виповнилося 27 січня 1999 року. Відміряно було йому долею коротке життя – лише 45 років, але, як зазначав його видатний сучасник і однодумець у подвижницькій праці Федір Вовк, “заслуги його такі значимі, що їх вистачило б на кількох професійних вчених”¹.

Тотальний наступ імперської політики повальної русифікації, асиміляції усіх націй – це умови, в яких довелося жити й працювати П.Чубинському. Проте, незважаючи на придушення українського слова, української культури у середовищі української інтелігенції пробуджується інтерес до своєї минувшини.

Ще в юності П.Чубинський знайомиться з демократичними ідеями Т.Шевченка, П.Куліша, М.Костомарова та інших членів Кирило-Мефодіївського Братства. Після закінчення Переяславського повітового училища та

Другої Київської гімназії їде до Петербургу, де навчається на юридичному факультеті Петербурзького університету. Тут він починає займатися вивченням життя й побуту українців, бере участь у діяльності Петербурзької української громади, відвідуючи їхні щотижневі зібрання. До цього періоду належать і перші публікації Павла Платоновича, які з’являються на сторінках “Основы”, “Киевских губернских ведомостей” і “Черниговского листка”.

Павло Чубинський бере участь у мітингу протесту щодо розправи над учасниками варшавських маніфестацій. За це його виключають з університету. Повернувшись в Україну, живе у свого товариша в Чернігівській губернії і працює над дисертацією на тему “Очерк народных юридических обычаев и понятий Малороссии”, яку блискуче захищає в Петербурзі й здобуває ступінь кандидата правознавства, а через кілька років отримує за неї срібну медаль Російського Географічного Товариства. Він продовжує своє дослідження в галузі фольклору та етнографії, звичаєвого права й публікує їхні результати в “Основы”. Рецензує також виставу “Наталка Полтавка”, поставлену О.Марковичем і Марком Вовчком в Немирівській гімназії 1857 року².

У 1871 році виходить його поетична збірка “Сопілка” під псевдонімом Павлусь³. У поезії переважають фольклорні мотиви, що робить її близькою до народно-пісенної творчості.

Час від часу П.Чубинський здійснює мандрівки по Переяславщині, де збирає народознавчі матеріали. Тут він безпосередньо спілкується із селянами на теми, які їх найбільше цікавлять, надає їм юридичні